

«Бекитемин»

Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин
Проректору т.и.д., профессор Анварбек
Мокеев

17-февраль 2020-жыл, Бишкек шаары

Бийлибаев Кайнарбек Шеримкулович 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «**Кыргыздардын ойрот-жуңгар баскынчыларына каршы көз карандысыздык күрөшү (XVII-XVIII кк.)**» аттуу диссертациясын ачык коргоого карата жетектөөчү мекеме болгон Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Гуманитардык факультетинин тарых бөлүмү кафедрасынын

Корутунду – Пикири

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д. 07. 00. 578 диссертациялык кеңештин 2020-жылдын 17-февралында болгон кезексиз отурумунда **Бийлибаев Кайнарбек Шеримкуловичтин «Кыргыздардын ойрот-жуңгар баскынчыларына каршы көз карандысыздык күрөшү (XVII-XVIII кк.)»** аттуу диссертациясынын ачык коргоого карата жетектөөчү мекеме катары Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Гуманитардык факультетинин тарых бөлүмү кафедрасы бекитилген.

2020-жылдын 17-февралында **Бийлибаев Кайнарбек Шеримкуловичтин** аталган диссертациясынын кол жазмасы Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Гуманитардык факультетинин тарых бөлүмү кафедрасынын адис-окумуштуулары тарабынан талкууланды. Ал төмөндөгүдөй жыйынтыктарга келди.

1. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу жана анын жалпы мамлекеттик программалар менен байланышы.

XX к. аяк ченинде СССРдин кулашы менен кыргыз элибиздин тарыхын объективдүү чагылдырууга жана жаңыча баа берүүгө жол ачылды. Кыргыздардын XVII-XVIII кк. ойрот-жуңгарлар баскынчыларына каршы көз карандысыздык күрөшүн тыкат жана терең изилдөө проблемасы, бул ата мекен тарыхынын актуалдуугу маселелеринин бири. Кыргыздар көчмөн турмуштун саясий жана маданий-экономикалык кыйын кезине карабай, өзүлөрү жашаган

кең аймактарына ээлик кылып бийликтерин жүргүзүп келгендиги өткөн тарыхыбыздын далили.

Бул жагынан алганда XVII-XVIII кк. Борбордук Азияда жашаган кыргыздардын жуңгар баскынчыларына каршы күрөштөрүн өз алдынча иликтөөгө алууга мүмкүндүк түзүлдү. XVII кылымдын биринчи жарымында түндүк-чыгыштан кыргыздар менен казактар ээлик кылган жерлерин карай жуңгар хандыгынын жортуулдары башталган. XVII кылымдын экинчи жарымында кыргыз, казак, кыпчак, өзбек жана тоолук тажиктер алардын баскынында калган. Көптөгөн элдер жер оуду абалына дуушар болушкан. Бул мезгил Борбордук Азия элдери үчүн өтө оор абал болгон. Тилектеш элдердин өз ара баатырдык эрктерин, тайманбас кайраттарын белгилебөөгө болбойт. Ошол учурдагы саясий тарыхый окуялардын өтө оор абалына карабастан, жогоруда аталган элдер көз карандысыздык үчүн күрөштө күч аракеттерин жумшашкан. XVIII кылымдын баш ченинде Борбордук Азиядагы жашаган элдердин тарыхый окуялары бүтүндөй жуңгар баскынчыларына каршы көз карандысыздык үчүн күрөш менен байланыштуу.

XVIII кылымдын орто ченинде Борбордук Азиядагы тарыхый окуялардын аягы, Жуңгар хандыгынын ойрон болушу менен аяктап жана ошондой эле Цин мамлекетинин ошол убактагы коркунучунан кутулууга шарт түзүлгөн. Бул тарыхый мезгилди изилдөө Кыргызстандын тарыхнаамасындагы негизги маселелердин бири болуп саналат. Ошондуктан диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу далилдүү жана негиздүү.

2. Диссертацияга коюлган талаптардын чектериндеги иштин илимий жыйынтыктары.

Каралып жаткан диссертациялык иште бир катар жаңы илимий-практикалык, тарыхнаамалык жыйынтыктарга жетишилген. Ал кыргыз тарыхнаамасын белгилүү деңгээлде салым кошуп, кыргыз тарых илиминин өнүгүшүнө да алгылыктуу таасир тийгизе алат. Алар төмөнкүлөр:

1-жыйынтык. Талапкер изилдөөгө алынган тема боюнча тарыхый эмгектердин, мыйзамдуулук булактардын жана архивдик материалдардын негизинде актуалдуулугун, илимий маанисин белгилөө менен анын жаңычылдыгын ачып бере алган. Автор изилдөөнүн объектисин Борбордук Азия чөлкөмүндө жашаган элдердин ойрот-жуңгар баскынчыларына каршы көз карандысыздык үчүн биргелешкен күрөшүн караган. Илимий изилдөөгө автордун жаңычылдыгы, жеке салымы так белгиленип, коргоого коюлган максаттар менен милдеттер ачык аныкталган (Киришүү).

2-жыйынтык. Автор изилдөө ишинин максаты менен милдеттерине карата теманын тарыхнаамалык маалыматтарын кароо негизинен эки багытта

жүргүзгөн. Биринчи, XVII-XVIII кк. изилденген теманын тарыхый тарыхнаамасында изилденген теманын революцияга чейинки тарыхнаамасы Совет бийлигине чейин кыргыздардын XVII-XVIII кылымдардагы жуңгар хандыгы менен болгон мамилелердин тарыхый принципке ылайык талдоого алган. Постсоветтик убактагы авторлордун изилдөөлөрү талданып, бул эмгектерде автордун объективдүү көз караштарынын чагылдырылышы менен баалуу экендиги белгиленген. Постсоветтик доордо «Инсан таануу» багытында бир катар эмгектер XVII-XVIII кк. кыргыз баатырларынын доорун, саясий ишмердиктерин тарыхта калтырган баатырдык эрдиктери жөнүндө изилдеген эмгектери талдоого алынган. Бул багытта бир катар алдыга жылуулар болгону менен калмак баскынчыларына каршы күрөштө баатырлардын тарыхый эрдиктерин чагылдырган фундаменталдуу илимий изилдөөнүн жоктугу көрсөтүлгөн.

Экинчиси, Изилдөөнүн булактары жана ыкмаларында, изилдөөдө колдонулган булактар чыгыш тилдериндеги, жергиликтүү булактар, орус жана чет элдик тарыхый булактар, кийин кыргыз тилинде жазылып көңүл бүрүлгөндүгү изилденген. Мында негизинен Кыргызстандын этникалык тарыхы орто кылымдардыгы жашаган аймактарда мекендеп келген этностук элдер менен байланыштуу. XVII-XVIII кк. Чыгыш элдердин тилдеринде жазылып келсе, XVIII-XIX кылымдарда чыгыш жана европа элдеринин тилдеринде жазылып, тарыхый булактардын дээрлик көпчүлүгү орус авторлору тарабынан түзүлүп, орус тилинде жазылып, андан кийин кыргыз тилине жергиликтүү авторлор тарабынан которулуп, түзүлүп жарык көргөндүгү каралган (II, 1. 2. - парагр.).

3-жыйынтык. Изилдөөнүн методологиялык негиздери жана изилдөө ыкмалары дегенде негизинен архивдик материалдар, басмага басылып – кагазга түшүрүлүп, жыйнак болуп чыккан, оозеки айтымдардагы санжыралар, жазуу булактарында – чет элдик, жергиликтүү нарративдик тарыхый окуялардын байланышы, мезгилдештирүү ыкмасы боюнча кыргыздардын ойрот-жуңгар баскынчыларынын түшүндөгү жашоо турмушунун абалы, хронологиялык жана мейкиндик чектери изилденген. Орус окумуштууларынын эмгектери изилдөөдө илимий-методологиялык жактан ар тараптуу каралган. Иштин изилдөө объектисинде, кыргыздар менен бөлөк этностордун жашоо-тиричиликтеринин формалары, жүрүм-турумдары, ойрот-жуңгар хандыгынын доорунда баскынчылыктын үстөмдүгү, көз карандысыздыктын күрөштөрү жана башка белгилери мүнөздөмө берилген. Талдоодогу тарыхый процесстер жана өнүгүү этаптары менен бирге мезгилдин өзгөрүп турган системаларын аныктоого аракет жасалган. Кыргыздардын тарыхый мекенинин мейкиндик чектери көрсөтүлүп, изилдөөнүн объектиси жана предмети негизинен – тарыхый, диалектикалык биримдик, системалык-структуралык жана ыкмалар принциптеринен түзүлгөн. Негизинен архивдик материалдар, басмага басылып – кагазга түшүрүлүп, жыйнак

болуп чыккан, оозеки айтымдардагы санжыралар, жазуу булактарында – чет элдик, жергиликтүү нарративдик тарыхый окуялардын байланышы, мезгилдештирүү ыкмасы боюнча кыргыздардын ойрот-жуңгар баскынчыларынын түшүндөгү жашоо турмушунун абалы, хронологиялык жана мейкиндик чектери изилденген.

4-жыйынтык. Изденүүчү теманы изилдөөдө Кыргыздардын социалдык-экономикалык абалы жана коңшу элдер менен саясий чөйрөдөгү мамилелерин, ошол доордогу тарыхый окуялар мезгил талаптарына ылайык каралган. Саян-Алтайда этностук байланыштар пайда болуп, көптөгөн этникалык курамдар тыянашандык кыргыздарда кездешкени изилдөөдө такталган. Изилдөөдө «хонгорой» жөнүндө Орто Енисейдеги (Кем) ээлик кылган тоо-талаа аймактарында жашаганы, хакас тилинде тарыхый аты «хоорой» делип, енисейлик кыргыздардын тили «этнос» менен бирге тарых аренадан жок болгону да көрсөтүлгөн. Кыргыздардын уруучулук түзүлүшү, этностук байланыштары, ички саясий өнүгүүсү, маданияты, экономикалык-чарбалык маданияты, коомдук турмушунун өзгөрүүсү Евразиянын соода-кербен байланышындагы «Улуу Жибек жолу» каралган. Тарых илиминдеги изилдөөлөрдө кеңири колдонулган ыкмалардын бири – тарыхый салыштырмалуулукту илимий жактан пайдаланып, изилдөө ишинин алдыга коюлган максат, милдеттери каралган. Изилдөөдө Орто Азиянын коңшулаш элдери, «жарты диндүү» «капырлар» делип, көчмөн кыргыздарда атайын динге кызмат кылгандар жок болгондуктан, мечит, медреселери аз санда болгону аныкталган. Санжырадагы маалыматтар боюнча кыргыздар абалтан бери «отуз үл булгачы», «отуз он үл», «оң канат» - «сол канат» деген этносаясий бирикмелери болуп келген. Элдик – этнологиялык маалыматтар эске алынган. Изилдөөдө ошол доордогу уруучулуктун басып өткөн тарыхый жолун талдоого алып, аныктап берүүгө аракет жасалган. (III-бап, 1,2. парагр.).

5-жыйынтык. Борбордук Азия элдеринин ойрот-жуңгар чапкынына каршы биргелешкен күрөшү жана кыргыз баатырларынын ээлеген орду (XVII-XVIII кк.). Жуңгар хандыгынын Борбордук Азияга карата чабуулдары жана аларга боордош элдердин күрөштөрү (XVII к.) «төрт ойроттордун кошуну» («союзу») Дорж Банзаровдун аныктамасын келтирип, «ойрот» сөз «ойра» деген сөздөн эмес, анын айтылыш «ойрот» сөзү, «оин ирген» деген термин «токой эли» деп Рашид-ал-Диндин жазганы туура деп эсептеген. Ушу ойдон айырмаланган 1910-1915-ж., 1950-ж. жазып, кол жазмаларын калтырган кыргыз санжырасында ойрот-жуңгар баскынчылык заманында моңгол уруусунан ойрот уруусу бөлүнүп чыгып, алар баруңгар – «оң» канат жана жуңгар – «сол» канат деген ат менен экиге бөлүнгөн жик пайда болгондорун салыштырмалуу иликтөөгө алынган. Ушуга эле тектеш болгон, 1657-ж. чоростордун бийлигинде каршылашкан эки тараптар: оң жагы-түштүгү (баруңгар), сол жагы-түндүгү (жуңгар) делип экиге бөлүнгөнү изилдөөдө

салыштырмалуу окшоштуктар бар экенине анализ жүргүзүлгөн. Ойрот хандыгына негиз салуучулар 1635-1653-жж. хандык кылганы, Тибеттеги Далай Лама 1639-жылы баатыр башкаруучуга – «Баатыр куң-тээж» деген наам бергени, калмакча «куң» - улуу, күчтүү; «тээж» - хан; «куңтээж» - улуу хан делгени изилдөөдө такталган. Жуңгарлардын ээлик кылган аймагы Саян-Алтайдан чыгышты карай жана Тибеттин батыш тарабына чейин созулганы айтылып, ойроттор бир канчалаган жылдар ичинде көбөйүп отуруп, байыркы Чынгисхандын мезгилиндеги империя доорун кайта ордуна коюу жөнүндө көптөгөн убадаларды элдерге берип келгени аныкталган. Чыгыш авторлорунун маалыматтары менен орус изилдөөчүлөрдүн эмгектерине таянып, 1620-жылы эки хандык калмактарга каршы кубаттуу кол кураганы, 1620-жылдагы Түрсун хан менен Эшим хандын ортосунда достук биримдик келишими көз бойомочулуктун негизинде түзүлгөнү аныкталган. Бул боюнча эки хан жөнүндө тарыхый салттуу айтымдар толукталгандыгы, изилдөөдөлөрдө XVII кылымдын 30-жылдардын башында калмактар басымдуулук кылып, Жуңгар хандыгы биригип, баскынчылык саясатын күчөткөндүгү аныкталган (IV бап, 1-парагр.).

1640-жылдагы Тарбагатайда жуңгарлардын курултайында (чулган) Моңгол-Ойрот мыйзамы «Цаажин бичиг» кабыл алынганы, калмактын куңтайчысынын Цин династиясына жана алардын жүргүзгөн саясаттарына карамандай каршы турганы каралган. Куңтайчынын аскерлери Ташкент менен Түркстанды көздөй жылып, чоң жоготууларга учураганы менен басып алган аймактары изилдөөө ойрот-калмактардын ардактуу наамдары тыгыз талданган. Богодо хутугта («тубаса акылман»), цэцэн («ыйык»), рабджамба-цэцэн дорджи – (акылман дорджи), ажыдаарлардын падышасы (ошолор аркылуу жаан жаайт деген билими) дегени түшүндүрөөрү такталган. 1670-1697-жж. Далай ламадан «бошокту» – «ырайымдуу, мансаптуу» деген наам алып, тарыхта «Бошокту» деген ат менен белгилүү болгону каралган. XVII кылымдагы кыргыздардын тагдыры ошол учурдагы орус-ойрот мамилелерин изилдөө аркылуу такталган. Изилдөөдө орустардын енисей кыргыздарынын өлкөсүн каратып алышынын тарыхына өзгөчө көңүл бурулган (IV бап, 1-парагр.).

6-жыйынтык. Изилдөөдө орус бийлиги енисей кыргыздарын баш ийдирүүдө Абакан чыңдоосун салып, Түштүк Сибирге үстөмдүктү орноткондугу, кыргыздардын жерлерин орус бийлигинин басып алуусуна ойроттордун кысымы негиз болгондуктан, орус мамлекети менен жуңгарлардын ортосундагы тирешүүлөр XVIII кылымдагы тарыхый тирешүүгө айланып кеткени такталган. 1720-жылы циндин аскерлери жуңгарларды Тибеттен кубалап чыгып империянын карамагына кайтарып алганы жана Жуңгар хандыгы өзүлөрүнүн аймактарында жеңилүүгө учураганы аныкталган. XVIII к. баштарында кыргыздар Борбордук Азияда бир эле убакта: биринчиден – орустар менен көз карандысыздык үчүн тынымсыз согуштар; экинчиден – жуңгар чапкынына каршы

күрөштү жүргүзгөн. Изилдөөнүн максатына ылайык Жуңгар хандыгы ээлик кылган жерлер – Ойрот-жуңгар мамлекети деп аталып, ага: Монголия, Кыргыз-Казак, Кытайдын түштүгү, Тибет, Гоби чөлү, Енисей дарыясынын жээктери, кыргыздар ээлик кылган Кулжа, Россияда Повольжие – Калмак Хошоут хандыгы, Батыш моңгол хандыгы – азыркы Уйгур жери Цинхайда, Кукунур хандыгы – Тибетте, Жуңгар хандыгы – Фергана чөлкөмүндө Кашгар, Сайрам, Кара кыштак, Йеле жерлери Жуңгар хандыгынын чек аралары тактаган (IV бап, 1-парагр.).

7-жыйынтык. Автор изилдөөдө XVII кылымдын экинчи жарымында кыргыз элинин жана кыргыз баатырларынын калмактарга каршы күрөштөрүн Орто Азиядагы кыргыз, калмак (ойрот) согуштары (XVII-XVIII кк.) кыргыздарга каршы (1620-1758-жылдардагы) жортуулдары мүмкүнчүлүктөрдүн болушунча кеңири чагылдырылган. 1635-1636-жылдары 12 миң түтүн кыргыз Каратегин, Ысарга (Гисар) (Махмуд) сүрүлгөнүн, бул мезгилде жазылган эмгектерде кыргыз баатырларынын эрдиктерин көрсөткөн. Анын ичинде «калмак доорунун» башталышында жашаган тарыхый инсандардын калмак төбөлдөрүнө каршы күрөшкөнүн жаңыча алып чыккан. Фольклордук оозеки айтымдарда өткөн доордогу болуп өткөн окуялардын тарых чындыгы экени, мезгилинде жашап өткөн каармандардын жасаган баатырдык окуялары изилдөөдө илимий жаңылыгы катары көрсөткөн. Изилдөөдө 1643-жылкы Орбулак чабышын, 1658-жылы Талас, Кулан-Жылан жерлериндеги калмак менен болгон беттешүүсү, 1681-1685-жылдары Чүй өрөөнүн, Кашкарды, Фергананы, Ташкенттеги, Сайрам шаарын чапкынын так көрсөткөн. Чүй, Талас, Чоң-Капка, Күмүштак өрөөндөрүндө калмактардын турганында кыргыздар калмак бийлигин тааныган эмесин ачып көрсөткөн. 1718-1722-жж. Ысык-Көл, Чүй, Талас өрөөндөрүнүн айрым жерлерин жуңгарлар басып алгандыктан, кыргыздар жер ооду болуп кеткенин тактаган. Калмак баскынчыларына каршы көз карандысыздык күрөштү кыргыздын көптөгөн кол башчы баатырлары чачырап кеткен кыргыз урууларынын башын бириктирүүдө, кыргыз элинин көз карандысыздыгын калыбына келтирүүдө баа жеткис эмгек кылгандарын жаңыча көрсөткөнгө аракет жасалган (IV бап, 2-парагр.). (IV бап, 2-парагр.).

8-жыйынтык. Изилдөөдө кытай тарыхый булагына таянып, Кубат бийдин Кашгардын акими болгондугу, аны Кокондун өкүмдары Эрдене бий тындым кылганы аныкталган. Кубат бий XVIII кылымдын орто ченине чейин жашап, кыргыздардын чыгаан, акылман кол башчысы катары бүтүндөй кытай, ойрот-жуңгар, Кокон, Бухара, Кашгардын ханы, беги, бийлерине баш ийбей, кыргыздын атын бийик көтөргөн улук катары өз алдынча сурак жүргүзгөн эр жүрөк, мыкты саясий ишмерлердин бири болгону тарыхый фактылар менен далилдеген. XVIII кылымдагы жуңгар баскынчыларына каршы күрөшкөн кыргыздын улуттук баатырларынын бири Эр Солтоной. Ал карыганча душман менен салгылаштарга катышкандыгы, анын кол астында жүргөн бир катар баатырлар жоо сүрүп,

кыргыз жерин душмандардан бошотууда бир туунун астында биригишкени иликтөөдө ишенимдүү булактар менен айкындалган. Анын өмүрлүк жары Жетилеңдин кошогуна, эринин жүзгө жакындап барып калган курагында, душманы менен кармашып жүрүп курман болгону айтылган. Эр Солтоной 1733-жылы кеч күздө Сары-Өзөн Чүйдө Сокулук суусунун боюнда калмактар менен кармашканы такталган. Анын эрдиктери, ал өлгөндө казактардын ханы Абылай жакын түрса да билип түрүп келбегени Жетилеңдин кошогуна келтирилген. Санжырада Эр Солтоной өлгөндөн кийин анын денеси кай жерде экени белгисиз болуп, аны издеп таппаган аялы Жетилең сууга боюн таштаганы айтылган. Эр Солтонойдун сөөгү коюлган жери белгисиз болуп калганы, окуялары дагы да болсо терең изилдөөнү талап кылынарын (IV бап, 3-парагр.) айткан.

9-жыйынтык. Кыргыз жергесинин жана Чыгыш Түркстандын калмактардын үстөмдүгүнөн кутулуусу жана андагы кыргыз баатырларынын орду (XVIII кылымдын 50 -жылдары) Бердике баатыр ойрот-жуңгар чапкыны күчөгөн 1740-1745-жылдарга туш келгендигин көрсөткөн. Бердике да эли-журту менен түштүк жергесин карай сүрүлгөн жана алгачкы эрдиктери түштүктө жасалганын көрсөткөн. Изилдөөдө Бердике баатыр эрөөлдөргө чыгып, жеңилбеген баатыр экендиги такталган. Бердике 1752-1756-жылдар аралыгында Сайрам, Чынабат, Талас, Чүй, Кочкор, Көл өрөөндөрүн калмактардан бошотууда түмөн башы болгону каралган. Баатыр 1756-1758-жылдар аралыгында Анжианга экинчи ирет барып, душман менен кармашы жаңы маалыматтар менен тастыктаган. Тынай уулу Атаке калмактарга каршы кыргыз колун баштаган баатыр гана эмес, Россиянын борбору Санкт-Петербургуна алгачкы элчилирин жиберген, Россия менен дипломатиялык байланышты баштаган тарыхый инсан болгону каралган. Калмактардын Чүйгө карай жасаган жортуулу, кыргыздарды сүрүп келе жаткандагы Чүй өрөөнүндөгү чабыш 1733-жылга туура келгени каралган. Ошондо, Тынай уулу Атаке менен Кошой уулу Момокон 13 жашта болгон дегенге караганда, Атаке Тынай уулунун туулган жылы 1720-жыл деп болжоого болот деп көрсөткөн. 1757-жылы жуңгар хандыгын жоюлуп, бул хандыктын баскынчы саясатынын мизин майтарып, анын биротоло жоюлушуна башында акылман кол башчылары, эр жүрөк баатырлары турган кыргыз эли да чоң салым кошкону такталган (IV бап, 4-парагр.).

3. Диссертациядагы ар бир жыйынтыктын жана корутундунун (илимий жоболордун) негиздүүлүгүн жана ынанымдуулугунун

деңгээли

Издөнүүчү диссертацияда ар бир жаңы алынган жыйынтыктарды, корутунду пикирлерди негиздүү жана ынанымдуу далилдей алган. Бул далилдер кыргыз тарыхнаамасында олуттуу мааниге ээ. Илимий ишке киргизилген

материалдарды изилдөөдө, колдонулган ыкмалар – диссертациялык иштин максатын жана милдеттерин ишке ашырууда жакшы жыйынтыктарды, алардын негизиндеги автордук корутундуларды ырастаган.

1-жыйынтык. Диссертацияда проблемалык-мезгилдик ыкманы пайдалануу аркылуу, XVII-XVIII кылымдардагы кыргыздардын көз карандысыздык күрөшү жана эл ичинен чыккан баатырлардын эрдиктери менен саясий ишмердиктери менен тастыкталган илимий тыянактар улуттук аң-сезимдин жанданышына алып келип, жаштарды Ата-Мекенди сүйүү жана аны көздүн карегиндей сактоо сезиминде тарбиялоого жардам берет деген жыйынтык иштин материалдары менен негизделип турат.

2-жыйынтык. Ар түрдүү мезгилде жазылган тарыхый эмгектер, ар кандай булактардагы маалыматтар тыкыр талданып, бири-бири менен кылдат салыштырылып чындыктарды далилдөөгө аракет жасалган.

3-жыйынтык. Изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздеринин объектиси, предмети жана ыкмалары, иштеги колдонулган илимий материалдар кыргыздардын ойрот-жуңгар баскынчыларынын тушундагы жашоо турмушун, коңшу этностор менен саясий чөйрөдөгү мамилелерин – тарыхый диалектикалык биримдик жана системалык структуралык принциптер менен кароого шарт түзгөндүгү ынанымдуу.

4-жыйынтык. Кыргыздардын ойрот-жуңгар чапкынына каршы күрөшүүсү изилденген теманын тарыхый булактарына таянып: Перс-түрк, Чыгыш Түркстан, Кытай тилиндеги, жергиликтүү булактарга, тарыхнаамада – революцияга чейинки тарыхнаама, орус тарыхнаамасы, совет доорундагы жана постсоветтик доордогу тарыхнаама, изилденип жаткан мезгилдеги кыргыз баатырларынын көз карандысыздык күрөшүн тактоого колдонулган тарыхый булактардын талдоого алынышы диссертациянын жыйынтыктарын далилдүү жана негиздүү тастыктай алат.

5-жыйынтык. Кыргыздардын социалдык-экономикалык абалы жана коңшу этностор менен саясий чөйрөдөгү мамилелери Евразиянын сода-кербен байланышындагы «Улуу Жибек-Жолунун» таасиринде каралып, изилдөөдө ынанымдуу жыйынтыктарды чыгарууга жардам берген.

6-жыйынтык. Изилдөөдө тарыхый окуялар, тарыхый инсандардын өмүр таржымалы, саясий ишмердиктери жаңы көз караш менен тереңделип изилденген.

7-жыйынтык. Оозеки айтымдардагы, кенже эпостордогу каармандардын эрдиктери, оозеки санжыраларда гана айтылып келген болсо, изилдөөдө кыргыз баатырларынын эр жүрөктүүлүгү, ишмердиги ошол мезгилдеги болгон окуялардын тарых чындыгы катары далилдегенге аракет жасалган.

8-жыйынтык. Изилдөөдө кыргыз, казак жерлерин басып алган ойрот-жуңгар хандарынын ич ара келишпөөчүлүк чыр-чатактары ырбаган мезгилде кыргыз, казак, өзбек, кыпчак, каракалпак ж.б. биргелешкен күрөшүн, анын ичинде элдик баатырлардын даңазалуу эрдиктери далилдүү фактылар менен коштолгон. Изилдөөнүн жыйынтыгында Орто Азия элдеринин азаттык күрөшү далилдүү негизде көрсөтүлгөн.

4. Диссертациялык иште алынган илимий жыйынтыктардын ички биримдигин баалоо.

Изилденген теманын илимий жыйынтыктарынын жыңычылык деңгээли жогоруда айтылган эксперттик корутундунун бернелеринде кыйыр чагылдырылган. Ошол эле учурда өзгөчө жаңычылык катары төмөнкүлөрдү белгилеп кетүүгө болот.

1-жыйынтык. Илимий иштин негизги жаңычылдыгы бул тема диссертациялык деңгээлде мурда комплекстүү каралган эмес.

2-жыйынтык. Автордун жекече салымы илимий изилдөөнүн жүрүшүндө каралган маселелердин бардык аспектилери боюнча изилдөөчү тарабынан чогултулган материалдардын системага келтирилишинен, өз алдынча олуттуу илимий бүтүмдөрүнүн ички биримдигин таасын айгинелеп турат.

Диссертациядагы каралган маселелер боюнча алынган илимий жыйынтыктар Кыргыз Республикасында, Борбор-Азиядагы жашаган боордош калктарда биримдикти, жамаатташтыкты жана достукту чыңдоочу, ошол эле учурда кыргыз калкынын жаштарында мекенчилдикти өстүрүүчү зарыл фактор боло алат.

Диссертант маселелерди ар тараптуу, комплекстүү иликтөө менен бирге бир катар практикалык сунуштарды айта алган.

Демек, К.Бийлибаевдин кыргыз элинин XVII-XVIII кылымдардагы ойрот-жунгар баскынчылыгына каршы күрөшү жөнүндөгү диссертациясынын кол жазмасы Орто Азиялык көп этностуу элдердин өткөн кылымдардагы азаттык күрөштөрүнө байланыштуу этностук-саясий жана социалдык-маданий алакаларын тарыхый аспектиде талдоого алуудагы болочок изилдөөлөргө негиз боло алат деген пикирдебиз.

**5. Диссертациянын жыйынтыктарынын жана корутундусунун
автордун тема боюнча жарыялаган эмгектеринде
тастыкталышы.**

Диссертациялык иштин мазмуну талапкердин төмөнкү жаыяланган эмгектеринде чагылдырылган.

1. Бийлибаев, К.Ш. Бердике баатырдын Кыргыз жергесин жуңгар баскынчыларынан бошотуудагы коомдук саясий ишмердүүлүгү. [Текст] /К.Ш. Бийлибаев. // «Известия вузов». Б.: 2014. № 3, -С. 153-157-б.

2. Бийлибаев, К.Ш. Кыргыз элинин калыптанышы жана коомдун саясий өнүгүүсү. [Текст] / К.Ш. Бийлибаев. // «Известия вузов». Б.: 2014. № 11. –С. 139-142-б.

3. Бийлибаев, К.Ш. Кыргыздардын Саясий жана социалдык-экономикалык абалы (XVI-XVIII кк.) [Текст] / К.Ш. Бийлибаев. // «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. Бишкек. 2015. № 3. - С. 140-147.

4. Бийлибаев, К.Ш. Кубат бий жана Эр Солтоной көз карандысыздык үчүн күрөштүн уюштуруучулары (XVIII к.). [Текст] / К.Ш. Бийлибаев. // «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана». - Б.: 2015. № 4. - С. 181-188.

5. Бийлибаев, К.Ш. Атаке баатырдын кыргыз жергесин бошотуудагы кошкон салымы (XVIII к.). [Текст] / К.Ш. Бийлибаев. // «Известия Вузов Кыргызстан». - Бишкек. 2016. № 2. - С. 105-109.

6. Бийлибаев, К.Ш. Борьба народов Центральной Азии против джунгарского ханства (XVII в.). [Текст] / К.Ш. Бийлибаев. // Научно-методический журнал. «Проблемы современной науки и образования». - РФ, г. Иваново. 2016. № 4. (46) - С. 52-59.

7. Бийлибаев, К.Ш. Борьба кыргызов против джунгарских завоевателей (XVII-XVIII вв.). [Текст] / К.Ш. Бийлибаев. // Научно-теоретический журнал «Вестник ТГУПБП». - Хучанд – Куијанд. Республика Таджикистан. 2019. № 3 (80). - С. 27-36.

6. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келүүсү.

Автореферат диссертациянын мазмунуна толук туура келет, диссертацияда максаты жана милдеттерине авторефераттын текстинде чагылдырылган материалдар толук жооп берет. Автореферат кыргыз, орус жана англис тилинде идентивдүү резюмелер менен жабдылган.

7. Диссертациянын мазмунундагы жана аны жабдуудагы кемчиликтер жана изденүүчүгө сунуштар.

Бирок жогоруда белгиленген кемчиликтер, диссертациянын маани-маңызына, анын илимий баалуулугуна эч таасирин тийгизбейт. Диссертациялык иш жогорку илимий деңгээлде, маалыматтарга бай, жаңы көз караш менен тийешелүү талаптарга ылайыктуу жазылган изилдөө.

1. Диссертациялык иште, темага түздөн-түз тиешеси бар Т.О. Бейшеналиевдин «Киргизы и Джунгарское ханство (XVII-XVIII вв.) – аттуу жиссертациялык иши колдонулган эмес.

2. Илимий эмгек фольклордук материалдарды колдонуу менен адабий нукта жазылган.

3. Диссертациялык иш ойрот-жуңгар баскынчылыгына арналгандыктан, кыргыздардын социалдык-экономикалык абалын мүнөздөгөн 3.баптын жазылышы канчалык деңгээлде илимий иштин максатына туура келет?

4. Диссертант тийиштүү архивдик мекемелерде иштебегендигине карабастан колдонулган адабияттардын тизмесинде архивдик фонддордун көрсөтүлүшү илимий этикага туура келбейт деген ойдобуз.

5. Диссертациялык эмгекте бир катар орфографиялык каталар орун алган, андыктан илимий эмгектин текстин редакциялоо зарылдыгы бар.

Бирок жогоруда белгиленген кемчиликтер, диссертациянын маани-маңызына, анын илимий баалуулугуна эч таасирин тийгизбейт. Диссертациялык иш жогорку илимий деңгээлде, маалыматтарга бай, жаңы көз караш менен тийешелүү талаптарга ылайыктуу жазылган изилдөө.

8. Кыргыз Республикасынын окумуштуулук даража ыйгаруу жөнүндө Жобосундагы талаптарга диссертациянын жооп бериши.

Кыргыз – Түрк «Манас» университетинин Гуманитардык факультетинин тарых бөлүмү кафедрасынын мүчөлөрү изденүүчү **Бийлибаев Кайнарбек Шеримкуловичтин «Кыргыздардын ойрот-жуңгар баскынчыларына каршы көз карандысыздык күрөшү (XVII-XVIII кк.)»** - деген аталыштагы диссертациясынын мазмуну, объектиси менен предмети, түзүмү, илимий деңгээли, жасалгаланышы Кыргыз Улуттук Аттестациялык Комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга койгон талаптарына толук жооп берет жана изденүүчү **Бийлибаев Кайнарбек Шеримкуловичке 07.00.02 – Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейт.**

Корутунду-пикир Кыргыз – Түрк «Манас» университетинин Гумманитардык факультетинин тарых бөлүмү кафедрасы тарабынан 2020-жылдын 17-февралында өткөн атайын отурумунда талкууланган (протокол № 02).

Талкууга катышкан окумуштуулар:

1. т.и.д., профессор Алымбаев Жээнбек Байыскулович;
2. т.и.к., профессор Табалдиев Кубатбек Шакиевич;
3. PhD, доц.м.а. Абдыкулова Роза Аманбаевна;
4. PhD доц. Женгиз Буюр;
5. PhD доц.м.а. Алтымышова Зухра Амеракүловна.

Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин

Гуманитардык факультетинин

Тарых бөлүмүнүн профессору т.и.к. Кубатбек Табалдиев

Катчы

Гүлназ АСКАРБЕК